

בסוד אדם ואדמה

בין אדם וקין למצוות ביכורים ועגלה ערופה

מבוא¹

התורה הינה מקשה אחת, יחידה אורגנית מושלמת אשר קיבלנו מפי אל עליון. נקודה זו הינה אחת מיסודות האמונה ואין עוררין על כך; אך לעיתים דומה עלינו כי לא תורה אחת היא כי אם שתיים, שתי תורות השוכנות בצוותא על אותו הגוויל, אך המרחק ביניהם הוא כרחוק מזרח ממערב.

תורה אחת הלוא היא התורה הסיפורית, הטומנת בחיבה תילי תילים של אגדות ומדרשים. תורה זו היא הנלמדת בגנים ובבתי ספר, והנאמרת ברוב דרשות ערב שבת שבבתי הכנסיות. כנגדה קיימת גם תורה שנייה, הלוא היא התורה המצוותית. תורה השונה ממנה עד כלות, תורה הכוללת בתוכה מצוות נשגבות, משפטים טמירים וחוקים נעלמים. תורה אשר מקומה בין כתלי בית המדרש וזר לא ישכיל להבינה.

תפיסה זו איננה אלא פרי תעתועיו של הלימוד השטחי, שכן כאשר מעמיקים חקור ביסודם של המצוות והחוקים השוכנים בתורה המצוותית, נגלה טעמים ורמזים הנובעים בהכרח מהתורה הסיפורית. כמו כן, כאשר לומדים בעיון ובעמקות את הסיפורים והמדרשים המקושרים לתורה הסיפורית, נמצא כי המצוות והחוקים צומחים ומלבליכים מתוכם, וששורשם נטוע עמוק בתוך כרי אדמתם.

אין לאל ידינו לעבור כעת על כל התורה ולבארה, לפיכך נביא דוגמה אחת מיני רבות של לימוד הכולל את כל שני חלקי התורה, דוגמא שתשמש עדות חיה לאחדותה ושלמותה של התורה.

1. בפתח הדברים ברצוני להחזיק תורה לרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו), שאף שלא זכיתי שיהיה מורי ורבי בחייו, זכיתי להיות תלמידו ושומע תורתו לאחר מותו מספריו, שיעוריו ותלמידיו. אף על פי שלא מפיו יצא זה המאמר, רוחו ודאי שורה עליו ומתוך תורתו הדברים נובעים. כמו כן, כמה מן המקורות המובאים במאמר זה מצאתי בספרו "סוד העברי", אם כי לא תמיד באותו ההקשר שבו בחרתי אני לצטט אותם.

א. פתיחה: פרשות עגלה ערופה וביכורים

אחת הפרשות המעוררות פליאה ביותר בתורה הינה פרשת "כי ימצא חלל", הידועה יותר בכינויה פרשת 'עגלה ערופה'. קולמוסים רבים נשתברו במלאכת ההסברה של פרשיה זו, ואף אני אינני כדאי לה, אך בבואנו לחפש פרשה בתורה המצוותית שתשמש אותנו כקודם לחצוב בו דרך אל מעמקי סתריו של הקשר המאגד את שתי התורות, המצוותית והסיפורית, לא נוכל לשוות בדמיוננו פרשה המתאימה לכך יותר מפרשת עגלה ערופה.

את עיוננו אמנם נתחיל בפרשת עגלה ערופה, אך כמעט בעל כורחנו נסיימו בסיפורי ספר בראשית. אמנם על מנת להראות את הקשר בין חלקי התורה נדרשנו לפרשה זו, אולם אם נצליח, ולו במעט, להסביר את המסתורין האופף את פרשה זו, והיה זה שרנו.

פרשה זו מכילה מקבץ של דינים התמוהים לעינינו, הן ברובד הפשוט של פסוקי המקרא, ועל אחת כמה וכמה בדרשות רבותינו. למסתכל מן הצד חלק מהדינים אף עלולים להיראות כקשורים במאגיה אפילה, דינים כגון: מדידת המרחק לעיר אף שהמרחק ידוע, בחירת עגלה ספציפית אשר לא משכה בעול, הורדת העגלה דווקא לנחל איתן, עריפת ראשה של העגלה ועוד כהנה וכהנה.

במבט שטחי ומהיר ייתכן אמנם לחשוב על פרשת עגלה ערופה כפעולה מאגית, אך כאשר נעמיק לעיין בה ולו במעט, נגלה שפרשה זו יפה נדרשת.

על מנת להתחיל ולפצח את מעטה החידה סביב המעשים המתוארים לעיל, נעיין בדברי רש"י על הדין הנראה ביותר כמאגיה, הלא הוא עריפת העגלה:

וערפו - קוצץ ערפה בקופיץ. אמר הקב"ה: תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות.²

כמה שאלות עולות מתוך רש"י זה: מהו עניין הפירות במשל? אילו פירות על האדם לעשות? ומדוע נבחרו חיה וצומח ולא דומם שבוודאי אינו עושה פירות?

קריאת רש"י זה מעלה בזיכרונו את פרשת הביכורים אשר תופיע עוד פרקים מספר³, פרשה אשר כל עניינה הוא הפירות. עיון קצר בפרשת הביכורים מגלה קווי דמיון לא

2. רש"י דברים כא, ד. מבוסס על הגמרא בסוטה דף מו ע"א: "א"ר יוחנן בן שאול: מפני מה אמרה תורה הביא עגלה בנחל? אמר הקב"ה: יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות, ויכפר על מי שלא הניחו לעשות פירות. מאי פירות? אילימא פריה ורביה, אלא מעתה, אזקן ואסריס ה"נ דלא ערפינן! אלא מצות." על המשך הגמרא נפרט בהמשך.

3. שתי פרשות אלו, עגלה ערופה וביכורים, תוחמות את פרשת כי תצא משתי צדדיה, אך לא נפרט בנושא כעת.

מבוטלים בין פסוקי הפתיחה והסיום של הפרשיות. עיון נוסף במשניות המתארות את הבאת הביכורים יגלה קווי דמיון טכניים מחד וקווי שוני מהותיים מאידך בין הפעולות המתוארות.

על מנת להמחיש בצורה ברורה את הדמיון והשוני המדוברים, נציג את הפרשיות בטבלה המשווה בין החלקים הרלוונטיים⁴:

מסכת ביכורים (פרק ג)	פרשת ביכורים (כי תבוא) ⁶	עגלה ערופה (שופטים) ⁵	
מכה (החליל לפניהם ⁷)	וְהָיָה כִּי תָבֹא אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וּרְשָׁתָה וַיִּשְׁבְּתָ בָּהּ:	כִּי יִמָּצָא חָלָל בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְרְשָׁתָה נָפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נֹדַע מִי הִכָּהוּ:	משפט פתיחה
הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים		(ב) וַיֵּצְאוּ זִקְנֵיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמְדָדוּ אֵל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחָלָל:	תיאור התהליך
כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר		(ג) וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל הַחָלָל	
והשור והולך לפניהם		וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֲגֹלַת בָּקָר	

4. הטבלה מסודרת על פי סדר רציף של פרשת עגלה ערופה, ללא השמטות וללא תוספות. לעומת זאת, מפרשת ביכורים ומסכת ביכורים הבאתי רק את השורות הרלוונטיות לצורך ההשוואה, על מנת שלא להכביד על העין.

5. דברים פרק כא

6. דברים פרק כו

7. קישור אסוציאטיבי בלבד, אם כי יש לציין את דרשתו הנפלאה של אדמו"ר הזקן על הקשר שבין חליל מכה לחלל מוכה, דרשה שהעירה את תשומת ליבי לכל העניין מלכתחילה.

<p>יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר רמון שביכר</p>	<p>הנה הבאתי את פרי ראשית האדמה</p>	<p>אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל:</p>
<p>כיצד מעלין את הבכורים</p>	<p>(ד) והורידו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר</p>	
<p>יורד אדם בתוך שדהו... הגיע לעזרה ודיבר הלויים בשיר: ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי.</p>	<p>לא יעבד בו ולא יזרע (ה) ונגשו הכהנים בני לוי כי כס בחר ה' אליהם לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע:</p>	
<p>מוריד הסל... וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו</p>	<p>(ו) וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל:</p>	
	<p>(ז) וענו ואמרו ועתה ואמרת ידינו לא <שפכה> שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו: (ח) כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל</p>	<p>משפטי סיכום</p>

<p>וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם:</p> <p>(ט) וְאַתָּה תִּבְעַר הַדָּם הַנֶּקִי מִקֶּרְבֶּךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה'</p>	
--	--

בטבלה מוצגת תקבולת בין שתי הפרשות, הכוללת בתוכה הן ביטויים לשוניים זהים, הן קשרים אסוציאטיביים והן שימוש במונחים דומים בתוכנם, כגון: שור - עגלה, זקנים - פחות סגנים וגזברים, העיר הקרובה - עיר של מעמד, ידי הזקנים - יד הכהן ועוד.

הקבלה זו בין הפרשות מעוררת כמה שאלות, שנכונות הן לכל פרשה לחוד והן לשתייהן גם יחד:

מהו הדגש דווקא בארץ-אדמה אשר ה' נותן לך לשבתה? וכי בחו"ל אין עניין להודות על תבואה או לחילופין לכפר על רצח? מה עניינה של העיר? במה מועילים הפר או העגלה? מה עניין הפניה בריש גלי לה' בסוף?

התשובה לשאלות אלו טמונה בהבנה שאנלוגיה ניגודית זו שניבטת לעינינו איננה מקרה סתמי, כי אם משקפת ניגוד הרבה יותר עמוק בין הפרשות. בעוד פרשת הביכורים במהותה חוגגת את עצם החיים, פרשת עגלה ערופה מבכה את המוות. היסוד המקשר בין שני ניגודים חריפים אלו הינו חיבורם המהותי לאדמה, המופיע בפתיחתן של שתי הפרשיות. לפיכך, על מנת שנוכל לרדת לפרשה של ההקבלה ביניהם, עלינו ראשית לברר את מהות הקשר בין האדם והאדמה.

ב. אדם ואדמה בפרשת בראשית

1. בריאת האדם, חטאו וקללתו

האדם חי את חיי סביב האדמה, בין אם מעליה ובין אם מתחתיה. ברם, השימוש באדמה עצמה מצומצם מאוד⁸, ומוגבל לשני תחומים עיקריים - החיים והמוות, או בניסוח מעט יותר עדין - גידול מזון וקבורת מתים. הסתכלות זו על האדמה מתקיימת מנקודת מבט של אדם בן זמננו, אבל לא תמיד כך היה הדבר.

כאשר חוזרים אנו אל המקום ממנו הכל התחיל, הלוא הוא פרק א' בבראשית, נגלה כי בתחילה כל מהותה של האדמה הייתה הבאת חיים ושפע, הן בגידול עצי פרי והן בכך שהיוותה את חומר הגלם ממנו נוצר האדם:

8. כוונתי לשימוש באדמה בשל תכונותיה האקולוגיות, ולא לשימוש באדמה כחומר גלם לדברים כגון בניה וקדרות.

וַיִּצְרֶה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם, עֹפֶר מִן-הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו, נְשִׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה.⁹
וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֶחְמָד לְמִרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל.¹⁰

גם תפקידו של האדם היה מוגדר ביותר באותה תקופה אוטופית:

וַיִּקַּח ה' אֶל-הָאָדָם, וַיִּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֶן, לְעִבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ.¹¹

בדברים אלו אין כל חידוש שכן הם ידועים לכל ילד בגן, ברם האדם והצומח אינם הדברים היחידים שנוצרו מן האדמה. ישנם נוצרים נוספים שהקשר בינם לבין האדמה נשכח ברבות השנים, ואלו הם בעלי החיים:

וַיִּצְרֶה ה' אֶל-הַיּוֹם מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיִּבֵּא אֶל הָאָדָם לְרִאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ, וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ.¹²

אוטופיה אידילית זאת החזיקה מעמד, על פי המדרש, למשך שלוש שעות בדיוק¹³. אחריהן השתנו העולם והאדמה לבלתי הכר. כאשר הנחש מסית את חווה ואדם לאכול מן הפרי האסור ולעבור על ציווי הבורא¹⁴, הוא גורם לאבדן הקשר לאדמה כפי שהיה קיים עד אז. קשר אחר נוצר בין האדם לאדמה מיד לאחר מכן, אך הוא קשר קשה וכואב, כפי שמשקף בעונשו של האדם:

וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ, בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמַיֵחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בְּזַעַת אֶפְיֶיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֶבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֶתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב.¹⁵

במבט רדוד וראשוני נראה כי הקשר לאדמה מחולק מעתה לשני חלקים: עבודת האדמה בעצבון, ועניין הקבורה באדמה שנוסף לה עתה. אולם כאשר קוראים פסוק

9. בראשית ב, ז.

10. בראשית ב, ט.

11. בראשית ב, טו.

12. בראשית ב, יט.

13. "כיצד נברא אדם הראשון? שעה ראשונה הוצבר עפרו. שניה נברא צורתו. שלישית נעשה גולם. רביעית נתקשרו אבריו. חמישית נתפתחו נקביו. ששית נתנה בו נשמה. שביעית עמד על רגליו. שמינית נזדווגה לו חוה. תשיעית הכניסו לגן עדן. עשירית צוהו. אחר עשר סרה. שתים עשר נטרד והלך לו לקיים מה שנאמר ואדם ביקר כל ילין". אבות דרבי נתן (נוסחא א) פרק א.

14. גם החיות היו שותפות לחטא, כפי שמביא רש"י על אתר: "ותתן גם לאשה - גם לרבות בהמה וחיה".

15. בראשית ג, יז-יט.

זה מתוך קריאה חמורה מגלים דבר מפתיע¹⁶: לא האדם קולל בעקבות חטא האדם והנחש כי אם האדמה. ה' אינו רק מקלל את האדמה, אלא אף טורח להבהיר לאדם: "ארורה האדמה בעבורך". בתיאור זה אנו מוצאים בין האדם והאדמה מעין מערכת יחסים של אב וילד: כביכול הילד הקטן גרם נזק, ולכן אביו צריך לשלם את המחיר. האב אמנם משלם בלי להתלונן, אך מעיניו ניבט המבט המאוכזב, שכן הילד לא רק שבר חפץ כלשהו, אלא גם את האמון והאחריות שקיבל מאביו. לכן ה' מבהיר לאדם: לא לי בלבד חטאת ולא באמוני בלבד פגעת, ולכן על מנת לתקן את החטא עליך לא רק לשוב אלי אלא גם לשוב לאדמה:

וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אֲשֶׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ (הסיכה לעונש),
 אַרְוֶה הָאָדָמָה בְּעִבּוּרָךְ (העונש),
 בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תְּצַמִּיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה:
 בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם (פירוט העונש)
 עַד שׁוֹבֶכָךְ אֶל הָאָדָמָה (תקופת העונש)
 כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ (נימוק למה דווקא עונש זה)
 כִּי עָפַר אֶתְּהָ וְאֶל עָפַר תָּשׁוּב (פירוט הנימוק).

על האדם לשוב אל האדמה ואל הקשר המיוחד שהיה ביניהם, ועד אשר יעשה זאת האדמה עצמה תהיה ארורה. שיבה זו איננה רעיון מטאפיזי בלבד אלא גם גיאוגרפית, שכן כפועל יוצא של חטא האדם, הוא מוגלה מאדמתו ומתנתק ממקום חיותו ובריאתו.

קללת האדמה מלווה את האנושות למשך עשרה דורות, ואת קיצה אנו מוצאים רק אצל נח:

16. קריאה חמורה הינה יסוד מרכזי בתורתו של מניטו (אם כי הוא עצמו לא השתמש בצמד מילים אלו "קריאה חמורה", מונח זה שאול מהגותו של לוינס), יסוד שדורש מאיתנו לקרוא את התורה בשני רבדים. ראשית עלינו לקרוא את פשוטו של מקרא בלי הנחות יסוד מוקדמות, ומניטו מציב כללים לשם כך: א. לפני שמפרשים את הכתוב יש לתאר את הכתוב מבלי לנקוט עמדה או לפרש את הכתוב. ב. יש לקרוא את הפסוקים על פי סדר כתיבתם, בלי להקדים את המאוחר למוקדם. ג. בכל שלב של העלילה צריך לעצור ולשאול מה האופציות שעמדו בפני "הגיבור" ומדוע הוא בחר בדרך אחת על פני רעותה. רק לאחר שקראנו ברובד זה של פשט, ניתן לעבור לרובד השני ולהעמיס על הפסוק את הידע המוקדם ודרשות חז"ל.

וַיֵּרַח ה' אֶת רִיחַ הַנִּיחֹחַ, וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ, לֹא אֶסְפֵּךְ לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעֵבֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לִב הָאָדָם רָע מִנְעֻרָיו, וְלֹא אֶסְפֵּךְ עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי¹⁷.

כאשר ה' מתחייב "לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם"¹⁸ הוא אינו מתכוון שלא יקללנה בעתיד¹⁹, אלא שעליו להפסיק את הקללה הקיימת מימי האדם הראשון²⁰.

אך מדוע ה' החליט להפסיק את קללת האדמה? האם הוא הגיע למסקנה שהאדם שב אל האדמה, או שמא להפך – האדם איבד כל סיכוי לשוב אל האדמה אי פעם ועל כן העונש מיותר? על מנת לענות על שאלות אלו, עלינו לנסות להבין מה פשרו של אותו "ריח ניחוח" ומה מקומו במארג הסבוך של מערכת היחסים בין האדם לאדמה.

2. קין – בא לתקן ונמצא מקלקל

מיד לאחר קללת האדמה וגירושו של האדם מגן עדן, התורה מתארת לנו את לידתם וגדילתם של קין והבל. התיאור של הלידה אמנם מופיע רק כעת, אבל המדקדק בלשון הפסוקים יגלה שמתואר בהם אירוע שכבר התרחש, דהיינו הלידה ארעה בגן עדן²¹. כאשר התורה מתארת מאורע שלא במקומו הכרונולוגי היא עושה זאת למען מטרה מסוימת; אם כן, עלינו לשאול עצמנו מה הייתה מטרתה כאשר בחרה לשנות את סדר הסיפור.

17. בראשית ח, כא.

18. ניתן לבאר את המילה אדם שבפסוק כמוכוונת ישירות כלפי האדם הראשון, שלו נאמרו המילים "ארורה האדמה בעבורך", וכן כאשר ה' מתחייב "לא אוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם" – הווי אומר בעבור האדם הראשון.

19. דוגמה נוספת לשימוש במילים לא אוסיף באופן זה: "וְלֹא יִכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לְפָנַי אִי־בִיהֶם עֲרֵף יִפְנוּ לְפָנַי אִי־בִיהֶם כִּי הָיוּ לְחָרֶם, לֹא אוֹסִיף לְהִיּוֹת עִמָּכֶם אִם לֹא תִשְׁמְדוּ הַחָרֶם מִקִּרְבְּכֶם" (יהושע ז, יב). ועוד רבות הרוגמאות.

20. וכן מפורשים הדברים בזהר הקדוש: "בְּשַׁעֲתָא דְלֵיִט קוֹדֶשָׁא בְרִיךְ הוּא עֲלֵמָא דְכְּתִיב אַרְוֶה הָאָדָמָה בְּעֵבֹרָךְ. אָמַר אָדָם קָמִי קוֹדֶשָׁא בְרִיךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם עַד מְתֵי יְהֵא עֲלֵמָא בְּלִטְיוּתָא. אָמַר לִיה עַד דִּיתִילִיד לָךְ בִּן מְהוּל כְּגוֹנָא דִּילָךְ. וְהוּוּ מְחַכָּאן עַד שַׁעֲתָא דְאִתִּילִיד נַח. וְכִינֵן דְאִתִּילִיד חֲמָא לִיה גְזִיר רְשִׁים בְּאֵת קְרִישָׁא" וכן "דְאִיהוּ אֶפִיק אַרְעָא מִמָּה דְאִתְלִטְיָא" (זהר בראשית, דף נח ע"ב).

21. מדייק רש"י על פי המדרשים: "והאדם ידע – כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים" (בראשית ד, א).

לידת קין והבל מוקמה מחדש מבחינה כרונולוגית על מנת לשמש פתיחה לסיפור קין והבל. הוא מתואר מיד אחרי חטא האדם והגירוש מגן עדן, שכן הוא משמש המשך ישיר לסיפור, ויתרה מזו – הוא נובע מתוכו:

וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה' וַתִּסְפָּר לְלֵדָת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל וַיְהִי הָבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה. וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה': וְהָבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֲלֵבֶהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ: וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו.²²

במפגש הראשון שלנו עם קין והבל הם מתוארים לנו כרועה צאן ועובד אדמה. כלומר, יש כאן שתי מהויות הנוצרות מן האדמה, כאשר אחד מהאחים שולט ביצירי האדמה והשני בגידולי האדמה. שניהם גדלים בצל הניתוק מן האדמה ובשניהם מפעם החזון לשוב אליה²³, כל אחד בדרכו, מי ברעיית צאן ומי בעבודת האדמה.

ויהי היום, ובלב קין פיעמה התחושה שהנה הוא גילה מהי הדרך לשוב אל האדמה, שכן התורה מתארת לנו: "ויהי מקץ ימים", וייתכן שמדובר בסיום הקללה שנחתמה במילים "עד שובך אל האדמה"²⁴. קין לוקח את גידולי האדמה ומביא מהם מנחה לה', מתוך מחשבה שהפגימה בקשר בין האדם לאדמה נעשתה על ידי אכילת פרי בניגוד לצווי ה', ולפיכך התיקון בוודאי יהיה הבאת פרי כמנחה לה' אף שלא היה ציווי. הבל רואה את מעשי אחיו הבכור ומחליט לחקות אותו. גם הוא מביא מנחה לה' מיצירי האדמה, אך בניגוד לאחיו שהביא מהפירות הגרועים, הבל בוחר את הטוב והמוכר שבצאנו²⁵.

ה' בוחר שלא לשעות אל מנחת קין כי אם אל מנחת הבל, וכאשר חורה לקין על כך, ה' פונה אליו ואומר:

22. בראשית ד, א-ה.
 23. רש"י על אתר: "רעה צאן – לפי שנתקלה האדמה פירש לו מעבודתה", כלומר גם הבל העדיף את עבודת האדמה אך בשל הקללה הרובצת על האדמה הוא פרש לרעיית צאן לעת עתה, לעומתו קין לא מתייאש וממשיך לעבוד את האדמה.
 24. כך מסתבר, שכן זו תקופת הזמן היחידה שאנו מחכים לקיצה המתוארת בפרקים הקודמים, ואם לא כן – אינני רואה דרך אחרת לפרש מילים אלו. וכבר נתקשה בכך הכלי יקר וכתב: "לא פורש במקרא מהו מקץ הימים, ואימתי התחילו אותן הימים אשר עליהם בא הקץ..."
 והביא סברא על דך הרמז (שאר הפרשנים התעלמו לחלוטין ממילים אלו, למעט האבן עזרא שהביא סברא).
 25. רש"י על אתר: "מפרי האדמה – מן הגרוע".

וַיֹּאמֶר ה' אֶל קִין לָמָּה חָרָה לְךָ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ: הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לְפִתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תִּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ.²⁶

אי אפשר להתעלם מהדמיון בין דברים אלו לבין העונש של חווה:

אֶל הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבִּיחַ אֲרֵבָה עֲצָבוֹנָךְ וְהִרְבֵּךְ בְּעֲצָב תִּלְדִּי בָנִים וְאֵל אִישׁךָ תִּשׁוּקָתְךָ וְהוּא יִמְשָׁל בְּךָ.²⁷

הדמיון הראשוני אמנם בולט לעין, אולם אם נדקדק היטב בלשון התורה נגלה כי שני פסוקים אלו הפוכים בדיוק. לאשה נאמר שהיא תשתוקק אל הבעל והוא ימשול בה, ואילו לקין נאמר שהחטאת משתוקקת אליו ועל קין למשול בה.²⁸ דמיון זה אינו מקרי גרידא אלא מטרתו לבשר דבר מה לקין. קין שגדל בבית עם פוסט-טראומה מהחטא הקדמון²⁹, קין שגורש מגן עדן, קין שבחר על אף כל זאת להיות עובד אדמה ולא פרש לרעיית צאן כמו אחיו, קין שעל אף ואולי בגלל כל זאת בחר לנסות לתקן - ה' אינו שועה למנחתו אלא למנחתו של הבל. לא בכדי כאשר ה' בוחר לפנות לקין כאשר התיקון נכשל, הוא בוחר במילים הלקוחות מקללת חווה והופך אותן. ה' רומז לקין: אמנם את חטאה של חווה הצלחת לתקן, אך טרם הגעת לתיקון חטאו של אדם.³⁰

לאחר דו-שיח חד צדדי זה בין ה' לקין, אנו מיד מוצאים דו-שיח חד צדדי אחר, בין קין להבל:

וַיֹּאמֶר קִין אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בְּשֵׂדָה וַיִּקָּם קִין אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ.³¹

26. בראשית ד, ו-ז.

27. בראשית ג, טו.

28. חטאת הינו יצר הרע על פי דברי רש"י ולכן הפסוק נוקט בלשון זכר.

29. לא פסיכולוג אנכי וגם לא בן פסיכולוג, אך מהמעט שאני יודע, כמדומני שאפשר למצוא דמיון רב בין מה שלמדנו על קין ובין הסימפטומים הידועים של הפרעת דחק פוסט טראומטית: הדחקה - הבל פורש מעבודת האדמה בעקבות הקללה, דבר שנראה הגיוני מאוד, לעומתו קין מתעקש להמשיך לעבד את האדמה כאילו דבר לא ארע. פרצי זעם - "ויחר לקין". נטייה לאלימות - "ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו". קושי להרגיש רגשות חמים כלפי אנשים. תחושה של זרות, של מוזרות ושל ניתוק. בעז"ה כשירחיב לי המקום, אקדיש לנושא זה מאמר בפני עצמו.

30. ישנה פה דוגמה מופלאה של אחדות צורה ותוכן, שכן הדבר מתבטא גם בכך שה' שועה למנחת הבל שהוא רק הנגרר ולא למנחת קין, כפי שהעניש בעיקר את אדם שהיה הנגרר יותר מאשר את חווה.

31. בראשית ד, ח.

ישנן דעות רבות מה אמר קין להבל ואת חלקן נפרט בהמשך, ברם, לא ניתן להתעלם מהעובדה שהתורה בחרה שלא לספר לנו מה נאמר שם. העיקר בפסוק זה אינו התוכן שנאמר בשיחה כי אם עצם העובדה שהתקיימה שיחה בין קין להבל, השיחה הראשונה והיחידה ביניהם על פי המתואר בתורה³². בחירת ה"מקצוע" של קין והבל מטבעה גרמה לפירוד ביניהם, שכן בעוד קין מעבד את אדמתו בעמקים המוריקים של קדמת ערן, הבל נאלץ להרחיק נדוד עם צאנו אל פסגות ההרים. ריחוקם הגיאוגרפי והמחשבתי של האחים הוביל בהכרח לקצרים בתקשורת, שכן קין, כמו גם הבל אחיו, מעולם לא התנסה בחברה תקינה. קין מעצם הגדרתו ככבוד בטוח שכל העולם שייך לו, ומבחינתו לא קיים איש בשם "הבל", כי אם "הבל אחיו" או רק "אחי". מפגש ראשון בין האחים מוביל בהכרח למוות של אחד מהם³³, שכן כפי שקין לא היה מסוגל לקבל את סירובו של ה' אז, הוא איננו מסוגל לקבל את סירובו של הבל עכשיו.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן אֵי הֶקֶל אָחִיךָ, וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי.

מיד לאחר הרצח ה' פונה לקין ושואל אותו היכן הבל אחיו. שאלה זו יכולה להיתפס כשאלה טריוויאלית, שכל מהותה לברר היכן נמצא הבל ברגעים אלו, שכן בסופו של דבר ברועה צאן עסקינן, שהיום הוא כאן ומחר הוא שם, ולא בעובד אדמה מכובד ומיושב כמו קין. לכאורה, לא מובן מדוע קין נכנס למגננה ולא מסתפק בתשובה הפשוטה "לא ידעתי"; אבל רק לכאורה, שכן ניתוח זה של הדו-שיח בין קין לה' מתעלם לחלוטין מההיסטוריה הטעונה של קין בכלל, ובפרט כאשר הדבר נוגע להבל. אך לפני כמה ימים³⁴ היה לקין רעיון גאוני לכפרה על חטא האדם הראשון, רעיון שאותו גנב הבל בלי בוש, וכאילו לא די בכך שה' לא גער בהבל - הוא אף בחר לשעות למנחתו ולא למנחתו של קין, ויתרה מזאת ה' בחר 'לזמן' את קין לשיחת נזיפה. מובן מאליו שקין מרגיש שה' מעדיף את הבל על פניו והדבר צורם לו עד מאוד. ייתכן שמיד לאחר המעשה קין המשיך בחייו כרגיל; אך כאשר ימים אחדים

32. ייתכן שהיו שיחות קודמות, אך התורה בחרה שלא לספר לנו על כך ובכך ביטלה את חשיבותן לענייננו. אמנם ביארנו שהבל 'העתיק' מקין את רעיונו, אך הדבר לא מחייב שנוצר ביניהם קשר ישיר.

33. על פי רש"י הבל עצמו היה במרחק קצר מלהרוג את קין, שכן כתיב "ויקם קין", משמע שהיה קודם מתחתי.

34. יש מדרש שאותו נביא בהמשך על היום בו נרצח הבל. ישנה אמנם מחלוקת לגבי היום המדויק, אבל לכולי עלמא לא שהה הבל בזה העולם יותר מחמישים יום, כך שזיכרון ההשפלה היה עדיין טרי בקרבו של קין.

לאחר מכן³⁵, מיד לאחר שקין הורג את הבל, ה' מופיע לחפש את הבל, רגשות התסכול והקנאה של קין במערכת היחסים בין הבל לה' עולים מיד לפני השטח.

כאשר אנו מנסים להבין את הרגשות הטעונים שעומדים מאחורי דברי קין, ניתן להציע קריאה חדשה לפסוק זה, קריאה שהיא אמנם על דרך הדרש אך מבוססת ביותר בפשט. ה' פונה אל קין ושואל לגבי הבל, וקין שמופתע מן המהירות שבה גילה ה' את רצח הבל, ומן האכפתיות שהוא מגלה, עונה תשובה רוויה בציניות וקנאה: "לא ידעתי, (ש)השומר אחי, (הוא) אנכי (=ה)"³⁶. קין יודע גם יודע שהוא רצח את הבל, ולשנייה לא מנסה להתכחש לעובדה זו; תדהמתו מוסבת על המהירות שבה הדבר התגלה על ידי ה', שכן לפחות מבחינת ידיעתו של קין, את חטא אדם וחווה גילה ה' רק לאחר שעשו לעצמם בגדים מעלי תאנה. פנייתו של ה' לקין בפסוק שמיד לאחר הרצח יכולה להתפרש על ידי קין בשני מובנים: ה' משגיח על הבל באופן תמידי וכך גילה על הרצח, או לחילופין שה' כלל אינו מודע לרצח אלא סתם רוצה לשוחח עם הבל³⁷. מיותר לציין ששתי האפשרויות מקוממות את קין, ומובילות אותו לפנות לה' בטענה לקיפוח ולאפליית הבל לטובה³⁸.

דבר זה בולט לעין גם בתשובתו של ה' לקין: "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה". ה' הינו יודע הכל, ומדוע הוא צריך לנמק כיצד הוא יודע על הרצח? אלא ודאי נבחר ניסוח זה כדי להוציא מטענתו של קין כפי שהראנו אותה. המדרש מיטיב לנסח טענה זו:

קול דמי אחיך צועקים אלי. אמר לפניו: רשל"ע, וכי יש דלטורין לפניך שמלשינים? אבי ואמי הרי הן בארץ ואינן יודעין שהרגתיו, ואתה בשמים מנין

35. עיין בהערה הקודמת.

36. ניתוח זה אינו על דרך הפשט, אך הוא נובע מההקשר הכולל, ומבוסס על דרכי הדרש של חז"ל שהמילה "אנכי" יכולה לסמל את מי שאמר "אנוכי ה' א-להיך" גם מחוץ להקשר. לדוגמה: "דא"ר אלעזר א"ר אושעיא: מאי דכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל, ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני" (ברכות, לד, ב), רש"י על אתר: "ואנכי זה מעשה סיני - שנאמר בו אנכי ה' א-להיך (שמות כ)".

37. וייתכן מאוד שאופציה זאת חמורה הרבה יותר בעיני קין.

38. סימוכין מפורשים לדרשה זו של הפסוק אין בידי, אך זיכני ה' וימים ספורים לאחר סיומו של מאמר זה, בעודי מעיין בספרו של חנן פורת "תנ"ך שבעל פה", צד את עיני מדרש שהופיע בשולי הדברים ובו דרשה דומה:

"...ואף קין כך אמר, אני הרגתי אותו? בראת בי יצר הרע! אתה שומר את הכל ולי הנחת אותו להורגו? אתה הוא שהרגתו, שנקראת "אנכי", שאלו קבלת קרבני כמותו לא הייתי מתקנא בו" (מדרש תנחומא, בראשית, ט). אמנם המדרש אינו נוקט לגמרי בכיוון בו הלכנו, אך שתי הטענות המרכזיות - דרשת "אנכי" כרמז לה' ותחושת הקיפוח של קין - מופיעות בו.

אתה יודע? א"ל שוטה שבעולם, כל העולם כולו אני סובל, ואיני יודע מה עשית³⁹.

ה' דוחה מכל וכל את טיעונו של קין בדבר השגחה מיוחדת על הבל, וחלף זאת מציין את המובן מאליו שדמי הבל צעקו אליו מן האדמה. וכי קין אינו יודע להיכן נשפך הדם לאחר הרצח? קין יודע גם יודע, תיאורו של ה' לקין את תוצאות הרצח אינו טכני כי אם אקוטי להבנת העניין כולו. ה' אומר לקין: "גם אתה חטאת לאדמה". ניתן לראות זאת בפסוקים בבירור⁴⁰:

וַיֹּאמֶר מַה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה:
וְעַתָּה אָרוּר אַתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ: כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תִסָּף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ נֶעַ וְנָד תִּהְיֶה בְּאָרֶץ.
וַיֹּאמֶר קִין אֵל ה' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשָׂא: הֵן גִּרְשָׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךָ אֶסָּתֵר וְהִיִּיתִי נֶעַ וְנָד בְּאָרֶץ וְהִיָּה כָּל מִצְאֵי יְהַרְגֵנִי:
וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לֵכֵן כָּל הַרְג קִין שְׂבָעֲתִים יִקָּם וַיִּשֶׂם ה' לְקִין אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אוֹתוֹ כָּל מִצְאוֹ:
וַיֵּצֵא קִין מִלְּפָנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאָרֶץ נוֹד קָדְמַת עֵדֶן⁴¹.

חטאו של קין, בדומה לחטאו של האדם, נוכח בשני רבדים, ונדגים זאת באמצעות החטא הקדמון. חטאו של האדם הראשון הינו חטא של "בין אדם למקום" מחד שכן הוא עבר על ציווי א-להים, וחטא של "בין אדם לאדמה" מאידך, שכן הוא לקח מן האדמה דבר מה שלא אמור היה להילקח ממנה לעת עתה. בדומה לכך אם כי ברובד שונה, חטאו של קין הינו מחד חטא של "בין אדם לחברו" שכן הוא רצח את אחיו, וחטא של "בין אדם לאדמה" שכן הוא החזיר אליה דבר מה שלא היה אמור לחזור אליה לעת עתה⁴².

לפיכך, מובן הדבר מדוע נתקלל קין ב"ארור אתה מן האדמה". קין, שכל רצונו היה לשוב אל האדמה שקוללה בעבור חטא אביו, מוצא עצמו מקולל מן אותה אדמה כיוון שחטא. עונשו של קין הינו ניתוק מוחלט מהאדמה, על מנת שיחוש את אשר ארע

39. מדרש ילמדנו (מאן), ילקוט תלמוד תורה, בראשית, אות כ.

40. המילה המנחה בפסוקים אלו הינה המילה אדמה, אשר בתוספת המילה ארץ מופיעות שבע פעמים, כאשר בדרך כלל אנו נמצא שבע חזרות אצל מילים מנחות אחרות בתורה. בנוסף, השימוש במילה אדמה (וארץ) בולט במיוחד לאור העובדה שהמילה אדמה הופיעה רק פעמיים נוספות בפרק זה, וגם אז כחלק מצימוד, והמילה ארץ לא הופיעה כלל.

41. בראשית ד, ט-טז.

42. מניטו מביא בסוד העברי, שעל פי הקבלה קין נפגע הכי קשה מזוהמת הנחש. על פי זה ניתן לומר שבחטאו לאדמה הוא ממשיך לא רק את חטא אביו ואמו, כי אם גם את חטא הנחש, אך הדברים עדיין אינם מבוררים אצלי כל צרכם ודו"ק.

להבל והוביל בעקיפין לאותו יום מר ונמהר בשדה. ה' מודיע לקין שהוא ארוך מהאדמה, וכפועל יוצא מכך לא יוכל יותר להתפרנס מן העבודה החקלאית, ועל כן בעל כורחו עליו לדבוק באפשרות היחידה שעומדת לפניו ולהתחיל לרעות צאן⁴³ - דבר שיוביל לכך שיהיה נע ונד בארץ כדרך רועי הצאן בכל הדורות. אך קין אינו מקבל את דבר ה', ומכריז שעונשו כבד עד בלתי אפשרי שכן "כל מוצאי יהרגני". ומפרש רש"י:

וישם ה' לקין אות - חקק לו אות משמו במצחו. דבר אחר, כל מוצאי יהרגני - הבהמות והחיות, אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו, ומהם לא היה ירא שיהרגוהו. אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמו שנאמר ומוראכם וגו', ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני, מיד וישם ה' לקין אות, החזיר מוראו על הכל.

קין פונה לה' ומציג לפניו את הטיעון הבא: "מצד אחד גירשת אותי מעל פני האדמה ולא הותרת בידי ברירה אלא להיות רועה צאן, אך מצד שני גם הצאן והבהמות הינם יצירי האדמה, וגם מהם אני מקולל"⁴⁴. ה' מקבל את דבריו של קין ואומר לו שאכן גורלו נחרץ, אך לפני משורת הדין ה' נותן לקין ארכה של שבעה דורות לתקן את חטאו⁴⁵, שבעה דורות בהם עליו לתקן את יחסיו עם האדמה וכל יציריה: האדם, הצומח והבהמות.

אך לא רק קין נתקלל בחטאו זה ולא רק את קללתו עליו לתקן, שכן גם לאדמה נתוספה קללה כמובא בדברי רש"י:

ארור אתה מן האדמה - יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה, וגם בזו הוסיפה לחטוא. אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו' - והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה⁴⁶.

43. על כך שרעיית צאן היא האופציה היחידה שנותרת לאדם לנוכח קללת האדמה, כבר עמדנו בנסיבות שהביאו לבחירת המקצוע של הבל, ועיין בדברי רש"י (בראשית ד, ב) שהובאו לעיל.

44. ייתכן ונרמז בפסוקים "מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר" (קהלת, ב, ב-ג). ברגע שהבל נרצח נוצר המצב שאין מותר לאדם (קין) על פני הבהמה, שכן שניהם יצירי האדמה. פרק זה בקהלת עמוס ברמיזות לסדר התולדות, דוגמה נוספת ופירוט ראה בהערה 71.

45. "שבעתים יקם - איני רוצה להנקם מקין עכשיו, לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגוהו" (רש"י על אתר). רש"י מתמודד עם הביטוי "שבעתים יקם" והקושי הלשוני העולה ממנו - וכי אפשר להרוג אדם שבע פעמים? אלא מפרש רש"י, שהכוונה שניתנת לו הארכה של שבע דורות.

46. רש"י לפסוק יא.

מלבד הקללה אשר נתקללה האדמה בחטא האדם הראשון שעבודתה תהיה בעיצובן ובזעת כפיים, כעת נוסף מוסף נוסף, ממד כואב ודרסטי יותר לקללת האדמה – עבודתה לא תניב יכול כלל וכלל. הניתוק כעת בין האדם לאדמה הינו סופי ומוחלט, שכן כאשר האדמה אינה נותנת יכול איש לא יטרח לעבוד את האדמה. כאשר רק האדמה הייתה ארורה בעבור האדם, מחצית מהאנושות ניתקה מגע עמה ועברה לרעיית צאן;⁴⁷ וכעת, כאשר גם האדם עצמו ארור מן האדמה, לא נותר איש שיעבוד את האדמה.⁴⁸

ניתן לראות היטב את השתלשלות העניינים החל מבריאת העולם ועד לימי קין:

איש אינו עובד אדמה – "ואדם אין לעבוד את האדמה";

בריאת האדם – "וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם, עֶפְרָר מִן-הָאֲדָמָה";

כל האנושות עובדת אדמה – "וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים, אֶת-הָאָדָם; וַיִּנְחָהוּ בְּגֶן-עֵדֶן, לְעִבְדָהּ וּלְשִׁמְרָה";

תפנית בעלילה – חטא האדם הראשון – "בעצבון תאכלנה";

חצי מהאנושות פורשת מעבודת האדמה – "וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן";

תפנית בעלילה – חטא קין – "לא תסף תת כוחה";

איש אינו עובד אדמה.⁴⁹

מצב זה, שבו הניתוק בין האדם לאדמה מוחלט כפי שהיה בתחילת הבריאה, ארע באשמת קין, לפיכך עליו מוטלת החובה והזכות לתקנו.

וייתכן, על דרך הרמז, שעל כך קונן הנביא מיכה באומרו:

אֲלֵלֵי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאֶסְפִּי קִיץ כְּעֵלְלֵת בְּצִיר אֵין אֲשָׁכֹּל לְאָכֹּל בְּפוּרָה אֹתָהּ
נִפְשִׁי:

אָבֵד חֲסִיד מִן הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁר בְּאָדָם אֵין, כְּלָם לְדַמִּים יֶאֱרָבוּ, אִישׁ אֶת אָחִיהוּ יְצוּדוֹ
חֲרָם.⁵⁰

האדמה קוללה ב"לא תסף תת כחה", ולפיכך אין בכל הארץ פירות. וכל כך למה? בגלל הרצח הראשון בו רצח איש את אחיו, ישר באדם אין⁵¹. החסיד שאבד מן הארץ

47. עיין בהערה 23.

48. מחסור בעבודת אדמה מוביל בהכרח למחסור בפרי האדמה שיוכיל בהכרח לרעב, וזהו שכתוב: "עשרה שני רעבון באו לעולם, אחד בימי אדם הראשון..." (בראשית רבה, כה, ג).

49. ובאמת בפסוקים איננו מוצאים איש שעבד את האדמה עד בוואו של נח.

50. מיכה ז, א-ב.

51. על דרך הרמז אדם = הבל, על פי הפסוק: "אדם להבל דמה, ימיו כצל עובר" (תהילים, קמד, ד).

אינו הבל כי אם קין⁵², שכן כאשר רבן יוחנן שולח את תלמידיו לבור להם דרך טובה, ר' יוסי הכהן המכונה בפיו "החסיד" דבק במידת "שכן טוב"⁵³, וכפי שביארנו לעיל החוסר בשכנות טובה הוא אשר הוביל לרצח, וגם זאת על קין לתקן⁵⁴.

האם ינצל קין את הארכה אשר ניתנה לו? האם יצליח להגיע לשכנות טובה? האם יצליח קצת להיות "הבל"? האם יצליח לתקן את חטאו ולהסיר את הקללה הנוספת מעל האדמה? ומה יהא על הקללה שרובצת על האדמה מאז חטא האדם הראשון, האם אי פעם תתוקן? האם האדם שגלה מגן עדן יוכל למצוא שוב את מקומו בעולם?

3. תיקונו של קין

כל הפרשה המתוארת מכאן ואילך לא באה אלא כדי לענות על שאלותינו. כל שיש לעשות הוא לקרוא את הפסוקים, והתשובות כבר עולות מאיליהן:

וַיֵּצֵא קַיִן מִלְפָּנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נֹד קְדָמַת עֵדֶן:

וַיֵּדַע קַיִן אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָרַ וַתֵּלֶד אֶת חֲנוּךְ וַיְהִי בְנֵה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ.⁵⁵

פעולתו הראשונה של קין עם צאתו מה' היא התיישבות בארץ נוד בקרבת גן עדן⁵⁶, קין מנסה עד כמה שאפשר לחזור לשורשיו. בארץ נוד, מיד לאחר לידת חנוך, הוא עושה דבר מפתיע אשר עד עתה לא בא שמעו אל אוזנינו - הוא בונה עיר. קין מטיב להפנים את העובדה שנקודת החיכוך בינו לבין הבל הייתה מזערית, פעם אחת בלבד הם היו יחדיו בשדה ומיד זה נגמר ברצח. אך נדמה כי דבר זה לא ניתן לשינוי, שכן מטבע מלאכתם אין חפיפה באורחות החיים בין עובד האדמה הגר באדמתו ובין רועה הצאן הנודד בעקבות צאנו⁵⁷. יש לשנות מציאות זו של חוסר בשכנות, שמתוכו נגרם בהכרח חוסר בשכנות טובה; לשם כך על צורת החיים והמגורים, כפי שהייתה מוכרת

52. ניתן לדייק זאת מן הבחירה במילה חסיד ולא צדיק או עניו.

53. אבות ב, ח-ט. ועיין גם בבא קמא קיט ע"א: "אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין. רבא אמר: מילי דאבות, ואמרי לה: מילי דברכות", דעת רב יהודה (וניתן לפרש שגם דעת רבא) עוסקת ביחסי שכנות, ולא בקשר עם הבורא.

54. פירוש זה לפסוק במיכה מתרץ קושיה עצומה על פירושו של רש"י. רש"י ביאר שהבל כמעט הרג את קין עד שהצליח קין להתגבר עליו ולהורגו, וניתן להקשות שאם כך הדבר, מדוע ה' כועס על קין? הרי זו הייתה הגנה עצמית! ונתרץ זאת על פי סיפורו של עולא בר קושב בירושלמי (תרומות, פרק ח, מו ע"ב) שם אליהו אומר לרבי יהושע בן לוי שמשנת חסידים היא שלא להרוג אדם, אף אם על פי ההלכה הוא צריך למות.

55. בראשית ד, טז-יז.

56. לכאורה קשה שכן ה' אמר לו שעליו להיות נע ונד, אבל לפי פירושו שה' אמר לו שעליו להיות רועה צאן, ולאחר טענת קין שינה ה' את הגזרה והעניק לו הארכה, הקושי מתיישב.

57. בקונפליקט התרבותי והמהותי בין רועי הצאן לעובדי האדמה ניגע בהמשך.

לנו, לפשוט צורה וללבוש צורה. האנושות עוברת מבית קטן בערכה ל"ויהי בונה עיר", ובהשלכות של צורת חיים זו נעסוק בהמשך.

לאחר חידושו של קין בבניית העיר, נולדים לו כמה דורות:

וַיֹּלֶד לְחֲנוֹךְ אֶת עֵירָר וְעֵירָר יָלַד אֶת מְחוֹיָאֵל וּמְחוֹיָאֵל יָלַד אֶת מֶתוּשָׁאֵל וּמֶתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת לָמֶךְ.⁵⁸

על ארבעת הצאצאים האלו של נח התורה בוחרת שלא לפרט, שכן כפי הנראה הם לא הועילו לתיקון חטאו של קין. ברם, על האחרון ברשימה אנו מקבלים פירוט רחב, ולא בכדי:

וַיִּקַּח לוֹ לְמֶכֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשְּׁנִיַּת צִלְהָ: וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת יָבֵל הוּא הָיָה אָבִי יִשָׁב אֵהָל וּמִקְנָה: וְשֵׁם אַחִיו יוֹבֵל הוּא הָיָה אָבִי כָּל תַּפְּשׁ כְּנֹזֵר וְעוֹגֵב: וְצִלְהָ גַם הוּא יָלְדָה אֶת תּוֹבֵל קִין לְטֵשׁ כָּל חֲרֹשׁ נְחֻשֶׁת וּבְרָזָל וְאַחֹת תּוֹבֵל קִין נְעֻמָּה: וַיֹּאמֶר לְמֶכֶךְ לְנִשְׁוֵי עֵדָה וְצִלְהָ שְׁמַעֲזֵן קוֹלִי נָשִׁי לְמֶכֶךְ הַאֲזִינָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי לְפִצְעֵי וַיֵּלֶד לְחֲבֵרְתִּי כִּי שְׁבַעְתִּים יָקָם קִין וְלְמֶכֶךְ שְׁבַעַיִם וְשִׁבְעָה.⁵⁹

פירוט זה של חייו של למך מפתיע, הן בהיקפו והן בפרטים שבהם הוא בוחר להתמקד, לאור העובדה שעל אבותיו לא ידוע לנו דבר. כאשר התורה בוחרת לפרט כה רבות על אודות משפחה זו, מוכרחים אנו לדקדק בענייניה, ונעשה זאת "על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון".

ללמך יש שתי נשים. בוודאי אין הוא האחרון שנושא לו שני נשים, אך האם הוא הראשון? בתורה איננו מוצאים אחד שקדמו, אך בדברי רש"י ישנו אחד כזה:

את קין, את אחיו את הבל – שלש אתים ריבויים הם, מלמד שתאומה נולדה עם קין, ועם הבל נולדו שתיים, לכך נאמר ותוסף.

בעוד קין פעל את תיקונו לרצח הבל במישור החברתי-עולמי על ידי בניית עיר, למך נכד-נינו מתקן את המישור המשפחתי-אישי על ידי הנצחת הבל במשפחתו. למך משמר את זכרו של הבל הן בבחירתו לשאת שתי נשים, והן בבחירת השמות לבניו: יבל, יובל ותובל קין.

לכאורה יבל מסמל את סיום תיקונו של קין, שכן קין שהרג את הבל רועה הצאן, הצליח למקצה שבע דורות להוליד את יבל רועה הצאן. אך הסיפור לא נגמר בכך, שכן ליבל יש עוד אחים, ועלינו ראשית לברר האם גם הם מתוקנים כל צרכם.

58. בראשית ד, יח.

59. בראשית ד, יט-כד.

הראשון מבין האחים הנותרים הוא "יובל - אבי כל תפש כינור ועוגב". אבי כלי הנגינה והשמחה, וניתן אף לומר - אביהם של בעלי רוח הקודש, כמאמר אלישע: "ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'".⁶⁰ אין ספק שניתן לראות בהמצאת כלי הנגינה התקדמות אדירה לתיקון הקללה של "בעיצבון תאכלנה", ואנו נעמוד בהמשך על מקומם המדויק בסדר העולם החדש. אך לפתע, הפסטורליות נקטעת כאשר אנו פוגשים את האח שמצד אחד הוא "תובל" ומצד שני הוא "קין".⁶¹ אח שגם בחירת המקצוע שלו מרמזת שחורות, שכן הוא "לטש כל נחושת וברזל", וידועים דברי התורה שאסרה להניף על אבני המזבח ברזל שכן הוא משמש לקיצור חיי אדם.⁶² האם לאחר כל ההתקדמות שהעולם עבר, ולאחר הגעתו של יבל רועה הצאן, נגזר עלינו לחזור לאחור ל"תובל קין" וכלי הרג בידו? ומי היא אותה נעמה המתוארת בסוף?

על מנת שנוכל לרדת לפשרו של התיקון, עלינו לברר מהו אשר ארע לילדי צלה, והתשובה לכך נמצאת בדברי רש"י על אתר:

שמען קולי - שהיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו, שהיה למך סומא ותובל קין מושכו, וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת, והרגו. וכיון שידע שהוא קין וקנו, הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו, והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן.

תובל קין ולמך יוצאים לצוד, ולא תיאור מקרי הוא זה כי אם תוצאה ישירה של חטא קין: האדמה אינה מניבה להם יכול, ולרעות צאן כמו יבל הם אינם מסוגלים שכן הבהמה והחיה שונאות אותם,⁶³ לפיכך לא נותרה להם ברירה אלא לצאת לצוד. לציד תמים יצאו הבן ואביו, ציד שהתחיל כמדי יום ביומו אך סופו מי ישורנו. למך שמנסה לצוד חיות יורה בטעות חץ על קין, שכן קין היה נדמה בעיני תובל קין לחיה. מיד לאחר מכן, כאשר למך יודע שקין נהרג כתוצאה ממעשהו של תובל קין נכד-נינו וממשיך דרכו, הוא בוחר להוציא להורג את תובל קין - ובזה לחתום פרק מר ונמהר זה בתולדות המשפחה.

למך שעד עתה היו במשפחתו שני הגוונים של קין והבל, למך שהיה צאצאו של קין מחד ומאידך נשא שני נשים כהבל, למך שעד עתה היו בניו יבל ויובל מחד ותובל קין מאידך, למך שעד עתה מקצועם של בניו היו רועה צאן ואבי עוגב מחד ולוטש ברזל מאידך, למך שעד עתה סירב לבחור צד במודע - כעת האלוהים אינה לידו את הרג

60. מלכים ב ג, טז.

61. ועיין בדברי רש"י על שמו: "תובל קין - תובל אומנתו של קין. תובל לשון תבלין, תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים".

62. "שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם". (מסכת מידות ג, ד).

63. עיין דברי רש"י ד"ה "וישם ה' לקין אות".

קין. למך מבין זאת ובוחר בצד התיקון - בצד של הבל, ומשלים את הפעולה על ידי הריגת תובל קין. אך מכיוון שהתיקון הגיע לסיומו והארכת שבעת הדורות של קין הסתיימה, נשותיו פורשות ממנו שכן הן יודעות שהן את שלהן עשו. עדה ילדה את יבל ויובל - תיקון להבל, ואילו לצלה נשארה נעמה אשר ממנה יימשכו התולדות:

נעמה - היא אשתו של נח⁶⁴.

כעת, לאחר שחטאו של קין תוקן והמשך שושלתו בתולדות מובטח על ידי נעמה, יכולה ההיסטוריה כולה להמשיך במסלולה⁶⁵:

וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי א-להים זרע
אחר תחת הבל כי הרגו קין:
ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם ה'⁶⁶.

כעת, רק לאחר תיקון רצח הבל, חווה יכולה להיפקד בבן, זרע אחר, תחת הבל הלוא הוא שת. ומיד לאחר ששת אף הוא מצליח להוליד, ולא נמוג בין דפי ההיסטוריה כהבל, והאנושות כולה מתחילה לקרוא בשם ה'⁶⁷.

מתחילה כאן שושלת חדשה - שושלת שת, אך מה יהא על תיקון חטאו של האדם הראשון? הלנצח תהיה ארורה האדמה? או שמא יצליח אנוש לתקן את שקלקל סבו בעצת הנחש?

4. נח - זה ינחמנו

פרק ה בספר בראשית מפרט את השתלשלות הדורות ונראה כי עולם כמנהגו נוהג, אך עיון מפורט יגלה לנו שברובו המוחלט של הפרק לא מופיעה כלל המילה "אדמה", מילה שהייתה כה דומיננטית ומשמעותית בפרקים הקודמים. על אף תיקונה של שושלת שת, האדמה עדיין ארורה מקללת האדם הראשון, והאנושות מעדיפה לחיות את חייה בנפרד מהאדמה, עד בואו של נח.

ויחי למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן: ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממצעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה'⁶⁸.

64. רש"י על אתר.

65. רש"י קושר לחלוטין בין הפרשיות, ועל פי ביאורנו פסוק זה יפה נדרש: "וידע אדם וגו' - בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו, אמר להן וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום, אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו. אמרו לו קשוט עצמך תחלה, והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלושים שנה משנקנסה מיתה על ירך, מיד וידע אדם עוד וגו'. מהו עוד, ללמדך שנתוספה לו תאוה על תאוה".

66. בראשית ד, כה-כו.

67. אמנם בדברי רש"י מובא "לשון חולין", אך זוהי הוספה מאוחרת שנועדה לכבד את לימודו. על פי הפשט יש פה התקדמות טובה של העולם.

תשעה דורות עוברים על פנינו בחטף, תשעה דורות והקללה בעינה עומדת. עם לידת בנו של למך משהו השתנה, משהו באוויר, באדמה, מריח כמו יום חדש. זהו התינוק הראשון שנולד בעולם לאחר מותו של האדם הראשון⁶⁹, זהו התינוק הראשון בעולם שהחוטא הראשון לא יעמוד אל מול עיניו, התינוק הראשון שיש לו סיכוי ממשי לתקן את החטא הקדמון⁷⁰. תינוק שייתכן ועליו קורא שלמה את הפסוקים:

וְשִׁבְתִי אֲנִי וְאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הַעֲשָׂקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמַיִם וְהִנֵּה דְמַעַת הַעֲשָׂקִים וְאִין לָהֶם מִנְחָם וּמִיֵּד עֲשָׂקִיהֶם פֶּחַ וְאִין לָהֶם מִנְחָם: וְשִׁפַּח אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכָּפַר מֵתוֹ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר חָמָה חַיִּים עֲדָנָה: וְטוֹפ מִשְׁנִיחָם אֶת אֲשֶׁר־עֲדָן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֵׂה הַרְעֵ אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם⁷¹.

למך, אביו של התינוק, נותן לו את שמו ומתנבא על עתידו: "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצוֹן יִדְּנוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרַרְהָ ה'". למך, כנציג שושלת שת, מניח את כל הקלפים על כך שבנו יהיה ה"זרע אחר" המיוחל, ומשיא לו את השארית האחרונה והמתקנת של שושלת קין - נעמה בת למך.

מפאת קוצר המקום לא נאריך כאן בסיפור המבול, אך בתוצאתו שומה עלינו להתבונן:

וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמְחוּ מִן הָאָרֶץ וַיִּשְׁאַר אֶךְ נֹחַ וְאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֵהָ⁷².

האנושות חטאה בשלישית, וה' במקום לקלל את האדמה כמנהגו מימים ימימה, בוחר לאתחל את המערכת, ולהשאיר רק את נח ומשפחתו ומעט מזעיר בעלי חיים בתוך תיבה קטנה.

68. בראשית ה, כח-כט.

69. אדם הראשון חי 930 שנה.

אדם מוליד את שת בגיל 130, שת מוליד את אנוש בגיל 105, אנוש מוליד את קינן בגיל 90, קינן מוליד את מהלאל בגיל 70, מהלאל מוליד את ירד בגיל 65, ירד מוליד את חנוך בגיל 162, חנוך מוליד את מתושלח בגיל 65, מתושלח מוליד את למך בגיל 187. חיבור פשוט יגלה לנו שלמך נולד כשארם בן 874.

כיוון שלמך מוליד את נח בגיל 182, חישוב פשוט יגלה לנו שאדם נפטר לפני 126 שנה (תודה לאוריה רוזנבלט שהעיר את עיני לעובדה זו, שמבוארת היטב בסדר עולם רבה).

70. עד עתה היו שאר הדורות בבחינת "וחטאתי נגדי תמיד", כעת כשארם הראשון נפטר העולם עומד בבחינת "מכסה עוון כסוי פשע" (יומא פו, ב).

71. קהלת ד, א-ג. אני נוטה לדרוש את פרקים ב-ג בקהלת כמדברים על סדר התולדות, כפי שהובא לעיל בהערה 44, ובעז"ה כשירחיב לי המקום אקדיש לכך מאמר בפני עצמו.

72. בראשית ז, כג.

פעולתו הראשונה של נח, עם צאתו מהתיבה, הינה להביא מנחה לה':

וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ: כָּל הַחַיָּה כָּל הָרֶמֶשׂ וְכָל הָעוֹף כָּל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִשְׁפַּחְתֵּיהֶם יָצְאוּ מִן הַתֵּבָה:
וַיָּבֵן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת
בְּמִזְבְּחֵי.⁷³

נח גם הוא מסכים עם קין שהדרך לשוב אל האדמה עוברת דרך העלאת יציר האדמה כמנחה לה', אך כשנח חוזר לנקודת המחלוקת בין קין להבל, הוא מכריע כהבל - העולה שנח מביא לה' מורכבת מבהמות ולא מצמחים, ובכך הוא משלים את המהפך שהתחיל הבל בבחורו לרעות צאן. עכשיו, השאלה המתבקשת היא האם ישעה ה' לעולתו של נח כפי ששעה למנחתו של הבל, או שמא נראה כעת עוד דחייה בסגנון קין ונצנח חזרה לסחרור קסמים ללא מוצא?

תגובתו של ה' למנחה זו הינה קיצונית אף יותר מן המצופה:

וַיִּרַח ה' אֶת רִיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר ה' אֵל לִבּוֹ לֹא אֶסְף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֶסְף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי:
עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְקָיִץ וְחֹרֶף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ.⁷⁴

ה' אינו רק מאשש את בחירתו של הבל כמנחה המורכבת מבהמות ומכנה אותה "ריח ניחוח", אלא אף בוחר לסלוח לאדמה על הקללה שפעמה בקרבה מיום חטוא האדם ועד היום⁷⁵. נח, "איש האדמה"⁷⁶, הצליח לשוב אל האדמה ואל עבודתה, בכך שהפנים שבעומק אין חילוק בין גידולי האדמה לבין בעלי החיים: מה הללו מעשה כפיה של האדמה אף הללו מעשה כפיה. קין, בגישתו הפרטיקולרית, לא השכיל להבין ששני הדברים הללו חד הם, ושבמקדש האל, קרבנות ומנחות משמשות בערבוביא.

73. בראשית ח, יח-כ.

74. בראשית ח, כא-כב.

75. יש בכך סיוע גורף לטענתו בדבר מטרת קין בהבאת מנחתו, שכן אנו רואים שלבסוף, תשעה דורות אחריו, נח משתמש בדרך פעולה דומה על מנת להשיג את המטרה אליה השתוקק קין - ביטול קללת האדמה, דבר שמעיד כאלף עדים על כוונת קין המקורית. כוונה שאינה מפורשת בפשט הפסוקים ורבים ניסו להסבירה, והנה עלתה בידנו.

76. כינוי בו נעסוק בהמשך.

נח מצליח לכטל את הקללה הרובצת על האדמה מאז ימי האדם הראשון⁷⁷, וכן מובא בפירוש ברש"י:

זה ינחמנו - ינח ממנו את עצבון ידו, עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם, והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים⁷⁸, מקללתו של אדם הראשון, ובימי נח נחה, וזהו ינחמנו, ינח ממנו. ואם לא תפרשהו כך, אין טעם הלשון נופל על השם, ואתה צריך לקרות שמו מנחם.

הזרע והקציר שעד עתה שבתו יכולים לחזור לסדרם. אך לפני הכל, ה' שב וכורת ברית בינו לבין האדמה ויציריה:

וַיְבָרֶךְ אֱ-לֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ:
וּמִוֹרְאֵכֶם וְחַתְכֶם יְהִי עַל כָּל חֵיַת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם כְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ
הָאָדָמָה וּבְכֹל דְּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ: כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ כִּיֶּרֶק
עֹשֵׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל: אֲךְ בִּשְׂרַב בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:
וְאֲךְ אֶת דְּמָמְכֶם לְנִפְשׁוֹתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנֻהּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ
אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם: שִׁפְךְ דַּם הָאָדָם כְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹךְ כִּי בְּצַלֵּם אֱ-לֹהִים
עָשָׂה אֶת הָאָדָם:
וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ וּשְׂרִצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ⁷⁹.

בברית זו ה' אינו משנה דבר מן כל הנאמר בפרק ב, אלא מוסיף שני דברים כלקח מהתנהגות האדם במהלך הדורות. ה' פותח וסוגר בציווי המפורסם "פרו ורבו" ובכך מאשש את הלגיטימיות של נח כמייסד האנושות, ממש כפי שהיה האדם הראשון בזמנו. הוא מוסיף שני ציוויים תוך הקבלה לפסוקים המתארים את האדם בגן עדן:

"כֹּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ כִּיֶּרֶק עֹשֵׂב" - בהקבלה ל"ויקה ה' א-להים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשומרה". אמנם עליכם להמשיך לעבוד את האדמה כמו בעבר, אך מעתה גם בעלי החיים הינם חלק מהעסקה.

"שִׁפְךְ דַּם הָאָדָם כְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹךְ" - בהקבלה ל"ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות". כהפנמת לקחים מקין והבל, ישנו דבר אחד שנשאר מחוץ לתחום ועונשו מוות - הרצח.

אחרי שברית חדשה זו נכרתת, נח ובניו בעקבותיו מסוגלים להיות ה"זרע אחר" המיוחל:

77. ה' גם מבטיח שלא ימשיך להכות כל חי, דהיינו להביא מבול, אך הדבר פחות שייך לענייננו.

78. "עשרה שני רעבון באו לעולם, אחד בימי אדם הראשון..." (בראשית רבה כה, ג).

79. בראשית ט, א-ז.

וַיְהִי בְנֵי נֹחַ הַיְצְאִים מִן הַתְּבֵה שֵׁם וְחָם וְיֶפֶת וְחָם הוּא אָבִי כְנָעַן: שְׁלֹשָׁה אֱלֹהֵי בְנֵי
נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נִפְצָה כָּל הָאָרֶץ.
וַיַּחֲל נֹחַ אִישׁ הָאָדָמָה וַיִּטֵּעַ כָּרְם.⁸⁰

נח איננו עובד אדמה כקין לפניו, נח הינו בריה חדשה לגמרי שכן הוא "איש אדמה".
איש האדמה אינו "עובד אדמה" פשוט שמסוגל לגדל רק צמחים, איש אדמה הוא
אחד שמקושר בכל נימי נפשו לאדמה ולמכלול יצירה. רק אדם כזה, שהינו התוצר
השלם של שושלות קין ושת, מסוגל לשוב ולטעת באדמה, לראשונה מזה 1656 שנה
שהאדמה עמדה בשיממונה⁸¹. רק מאדם כזה יכולה לנפוץ כל הארץ.

אך גם נח, שהשכיל להסיר את הקללה הרובצת על האדמה, שגה ביחסו האישי
לאדמה. חטאו אמנם היה חטא קטן ומזערי ביחס לקודמיו, אך בכל זאת בחרה התורה
לפרסמו ולגנותו, ולכן מחויבים אנו להידרש אליו ולראות היש בו ממש:

וַיַּחֲל נֹחַ אִישׁ הָאָדָמָה וַיִּטֵּעַ כָּרְם:
וַיִּשֶׁת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אֶהְלֶה.⁸²

הפסוק מתחיל בצורה כה נפלאה, אשר רק מקריאתו משווים אנו בדמיוננו שהנה
הגיעה הגאולה לאדמה. "ויחל" מעלה בפנינו את הטעם המתוק של דור אנוש שבו
"הוחל לקרוא בשם ה'". "נח איש האדמה" מעלה באפנו ניהוחות של אדם שהקשר
בינו ובין האדמה הושב למקומו, ו"ויטע כרם" מתנגן באוזננו באותה מנגינה ערבה
של "ויטע ה' א-להים גן בעדן", שכן ה' היה הקודם והיחיד עד כה שנטע עצים
באדמה.

פסטורליות משיחית זו נקטעת באיבה, כאשר בפסוק שמיד לאחר מכן לוקח נח את
אותו פרי אדמה שעליו דיברנו זה עתה, ומשתמש בו כדי להשתכר, דבר שמוביל מיד
לידי כך שהוא מתגלה עירום בתוך אוהלו.

חטאו של נח, בדומה לחטאיהם של אדם וקין, מורכב משני רבדים, אך בניגוד
לחטאיהם שהיו חיצוניים, חטאו של נח הוא חטא אימננטי. חטאו של נח הינו חטא
של "בין אדם לעצמו"⁸³ מחד, שכן נכשל במידותיו והגיע למצב של שכרות וניוול

80. בראשית ט, יח-כ.

81. נח נולד בשנת 1056 לבריאת העולם ולחטא האדם, והמבול ארע כאשר נח היה בן 600 שנה.

82. בראשית ט, יט-כא.

83. המונח "בין אדם לעצמו" הינו חידוש מרכזי של מניטו, אשר בסיסו לקוח מהמהר"ל בספרו דרך חיים. מניטו משתמש במונח זה על מנת לתאר מצבים ומצוות בהם האדם עומד בהתמודדות עצמית מול הפרסונה המיועדת שלו. להרחבה בנושא כדאי וראוי ללמוד את ספריו.

עצמי בעירום לעיני בניו, ו"בין אדם לאדמה" מאידך שכן הוא השתמש בגידולי האדמה, ענבים במקרה זה, שלא למטרה אליה נועדו⁸⁴.

את תיקון טעותו של נח, ואת התיקון הסופי של חטאיהם של אדם הראשון וקין, מטילה התורה עלינו בכל דור ודור. תיקון זה מתבטא בשני מצוות עיקריות, ואלו הן המצוות בהם פתחנו: עגלה ערופה והבאת ביכורים.

שתי פרשות אלו מופיעות לקראת סופה של התורה ומהוות את התיקון לשני חטאים מתחילת התורה, שני החטאים שאירעו בעטיו של נחש. תצורה זו מגלמת לנו את סוד "נעוץ אחרית בראשית וראשית באחרית"⁸⁵, כאשר בדיוק באמצע אנו מוצאים את ו' דגחון⁸⁶. לא בכדי הציר המרכזי סביבו סובבת התורה הינו תיאור של טומאת הנחש, המתואר כאן דווקא כ"הולך על גחון"; כאשר התורה מעוניינת לכתוב נחש היא עושה זאת, אך כאן היא מעוניינת דווקא להזכיר לנו את חטאו ועונשו של הנחש⁸⁷. ו' דגחון' משמשת לא רק כנקודת ציר במרכזה של התורה, אלא חשוב מכך בהרבה – כבריח התיכון המבריא יחדיו את התורה הסיפורית עם התורה המצוותית מן הקצה אל הקצה.

ג. נעוץ אחרית בראשית: בין עגלה ערופה וביכורים לאדם וקין

נחזור כעת אל המצוות הללו ואל התמיהות שהעלנו בהתחלה, ובעזרת ה' נראה איך כל הקושיות מוצאות את יישובן⁸⁸.

פסוקי הפתיחה של הפרשיות הינם די זהים:

כִּי יִמְצָא חָלָל בְּאֶדְמָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֶפֶל בְּשָׂדֶה לֹא נֹדַע מִי הִכָּהוּ. וְהָיָה כִּי תְבוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה וּרְשֻׁתָּהּ וַיִּשְׁבֶּתָּ בָּהּ.

בפתח הדברים הקשינו מהו הדגש הניתן על "האדמה-הארץ אשר ה' א-להיך נותן לך", וכי בחוץ לארץ אין עניין להודות לה' על הברכה שנתן בפירות השדה? וכי

84. מטרת פרי הגפן הינה, על פי המובא בספר שופטים במשל יותם, לייצר תירוש "המשמח אלוהים ואנשים", בשמחה משותפת זו ניגע מיד.

85. ע"פ ספר היצירה, א, ז.

86. ו' דגחון – חציין של אותיות של ספר תורה" (קידושין ל, א).

87. הפעם הקודמת והיחידה בתורה שבה מופיע ביטוי זה היא: "וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ... עַל גַּחֲוֹן תֵּלֵךְ" (בראשית ג יד).

88. ציינו בהתחלה כי שתי פרשיות אלו תוחמות את פרשת כי תצא משתי צדדיה, וניתן לראות כרמז שבפרשת כי תצא אנו מוצאים שלושה סיפורים: אשת יפת תואר מרמז לקין שלקח כשלל את אחות הבל, כי תהיינה לאיש שתי נשים מרמז ללמך, ובן סורר ומורה מרמז לחם בנו של נח.

בחוץ לארץ אין עניין לכפר על רצח לא מפוענח? הלוא למראית עין ראוי שיהיו אלו מצוות כלליות ולא מצוות התלויות בארץ.

אך זאת למראית עין בלבד, שכן כעת, לאחר שהבנו את חטאם ועונשם של אדם וקין, מתברר למפרע שהדגש במצוות אלו על המקום, אינו מפני שבחוץ לארץ אין עניין לכפר על רצח או להודות לה', אלא כי מצוות אלו ניתנו לאנשים שכבר עברו את השלב של "נע ונד תהיה בארץ", אנשים שכבר מצאו את מקומם בעולם.

פתיחתן של שתי פרשות אלו בקביעה חד משמעית שמדובר רק באדם ובעם שכבר מצאו את מקומם בעולם הינה חיונית, שכן רק לאדם ולעם שכאלה יש סיכוי לתקן את מערכת היחסים הפגומה בין האדם לאדמה. מציאת המקום והקשר המחודש לאדמה חייבת להוות נקודת המוצא, שכן גם אדם וגם קין מיד לאחר חטאם גלו מאדמתם⁸⁹, ולכן, על מנת לחזור לאותה נקודה בזמן ובמרחב שבהם התרחש החטא, חזרה מחויבת על מנת לתקנו⁹⁰, אנו חייבים ראשית לשוב אל אדמתנו.

כעת, לאחר שמצאנו את נקודת ההתחלה, ביכולתנו לעבור לתיקון החטאים עצמם, תיקון המורכב מכמה חלקים שונים, אשר לכל אחד מהם תפקיד ומהות משלו. החלק הראשון בו נפתח הינו "העיר הגדולה".

בשתי הפרשיות אנו נפגוש את העיר הגדולה, הלוא היא אותה עיר שייסד קין כתיקון לבעיית השכנות. בשתי תפקידים משמשת העיר הנשקפת לעינינו, תפקיד בהתאם לרוח כל פרשה, אך בעומק תפקיד אחד הוא.

בפרשת עגלה ערופה אנו נדרוש מהעיר הקרובה לקחת אחריות על הנעשה באזורה, שכן במידה וליד עיר מתרחש מפגש בין שני אנשים המוביל לרצח, אזי אותה העיר לא קיימה את מטרת היווסדה על ידי קין, ועל כן עליה להכות על חטא. בהבאת ביכורים⁹¹ אנו מוצאים את העיר כמקום אליו מתרכזים כל עובדי האדמה לפני עלייתם למקדש, מקום המפגש עם בעלי המלאכה אשר מחויבים לעצור ממלאכתם ולהסביר להם פנים.

89. אדם - "וישלחו ה' אלוהים מגן עדן", קין - "נע ונד תהיה בארץ".

90. ישנו כלל באקולוגיה ככלל ובזואולוגיה בפרט, האומר: "האחרון להיכחד, הראשון לשוב". כלומר כאשר אנו ניצבים מול מערכת אקולוגית כלשהי אשר במהלך הזמן נשברה או נכחדה, עלינו לתקנה בסדר הופכי לסדר ההתרחשות על מנת שלא להפר את האיזון. לדוגמה - במידה ונרצה למלא את נופי ארצנו בחיות שכבר אינם בנמצא, עלינו לפתוח תחילה בנמרים, לאחר מכן אריות ורק לבסוף נוכל להשיב באמצעות המדע יצורים נכחדים כגון ציפורי הדודו. אף בענייננו חובה עלינו לנקוט בכלל זה, על מנת שלא לערער את מערכת היחסים המעורערת ממילא שבין האדם לאדמה. ראשית עלינו להתמודד עם תוצאתו הסופית של החטא - הגלות, ורק לאחר מכן ביכולתנו לגשת לתיקון החטא עצמו.

91. במשניות שהבאתי בטבלה.

ייעודה של העיר הינו לשמש נקודת מפגש לכלל האוכלוסייה, הן בעתות שמחה והן בעתות משבר. בשני המקרים ייתכן שישנם חקלאים או רועי צאן שהיו יותר קרובים למקום הרצח, או שיותר מהיר להם לעלות לירושלים מבלי לעבור ב"עיר", אך הדבר אינו מענייננו, שכן ה"עיר" הינה חלק אינטגרלי מן המצווה.

העיר הגדולה מסמלת בעבורנו בעצם היותה את חזונו של קין, את רצונו הכמוס לכרוך באחוה של אחדות גורל שני סוגי אנשים, שני סוגים שהמרחק הגיאוגרפי והמחשבתי ביניהם כה רב, עד שאלמלי המצאת הממשק החדש של העיר היה בלתי ניתן לגישור.

נדגים זאת כעת ביתר שאת על ידי פירוט יתר חלקי המצוות תוך דיוק בפרטים הקטנים על מנת להבהיר את התמונה הרחבה.

בפרשת עגלה ערופה הצגנו בהתחלה שלושה קשיים מרכזיים, ועמהם ננסה להתמודד כעת. הקשינו: מדוע על הזקנים למדוד את המרחק לעיר הקרובה אף אם המרחק ידוע לכל? מדוע לערוף עגלה, מעשה שנראה חסר פשר ומנוגד לרוח היהדות? ומדוע עלינו לעשות זאת דווקא בנחל איתן שטרם נזרע וכעת אף לא יזרע בעתיד?

בהתחלה דברים אלו היו קשים לנו, אך לאחר שהבנו את המתח המתמיד השורר בין העוסקים ביצירי האדמה, פרשה זו כולה לובשת פנים אחרות, ומפנה לנו, לומדיה אשר התקשו בתחילה, פנים שוחקות ומאירות.

זקני העם מודדים את המרחק אל העיר הקרובה, הלוא היא נקודת המפגש הקרובה בין רועי הצאן לעובדי האדמה, כאשר אפילו אם העיר הקרובה ידועה לכל עליהם למדוד - שכן העיקר במעשה זה אינו בידיעת המרחק, אלא קיום התהלכה של הזקנים ופניהם המאשימות, תהלכה שתחל ממקום הרצח ותנוע אל העיר הקרובה, תהלכה שתעבור בשטחי המרעה שבגבעות ובחלקות השדה הסמוכות לעיר. מטרת תהלכה זו הינה שהחקלאים ורועי הצאן ירימו לרגע את מבטם מעבודתם, יעצרו לרגע את מרוץ החיים ויחוו אשמה ואחריות לאשר ארע.

כאשר הזקנים מגיעים אל העיר הם מכנסים את כלל תושביה, ומשיתים עליהם עונש קולקטיבי על כך שהעיר לא עמדה בייעודה. הזקנים פונים אל רועי הצאן ואומרים: "הבו לנו עגלת בקר מן המוכר שלכם, אחת שטרם הספקתם להשתמש בה". לאחר מכן הזקנים פונים אל עובדי האדמה ואומרים: "הבו לנו חלקת שדה מן המוכר, מקום שופע מים שטרם הספקתם לעבד". לאחר מכן פונים הם לכלל הציבור ואומרים: "העגלה - ראשה יערף ולא תהיה לכם ממנה עוד תועלת, וחלקת האדמה - לא תעבד ולא תזרע עוד, עונש הוא לכם על שמעלתם בייעודכם".

אך לא רק במקרים עצובים שכאלו מצוותת התורה את רועי הצאן ועובדי האדמה, גם במקרים שמחים כמו מצוות ביכורים זו החובה. כל עובד אדמה באשר הוא מצווה להגיע אל העיר הקרובה למקום מגוריו, שם יוכל לפגוש את רועי הצאן. מן העיר יוצאים יחדיו לכיוון ירושלים בשיירה גדולה, כאשר השור הולך לפנייהם והוא מעוטר

בשבעת המינים ועטרת של זית בראשו. לאורך כל הדרך החליל מכה לפניהם, וכשהם מגיעים למקדש הלוויים מקבלים את פניהם בשיר. כולם הולכים יחדיו כאיש אחד בלב אחד, שכן אל העיר אמנם נכנסים עובדי אדמה ורועי צאן, אך כולם יוצאים ממנה "אנשי אדמה".

לאחר שדייקנו בפרטיה הקטנים של מצוות הביכורים, צריכים אנו לקחת צעד קטן לאחור על מנת שנוכל לראות את התמונה במלואה. כאשר סוקרים אנו את מהלכה הרציף של פרשת הביכורים ממעוף הציפור, ניתן לזהות מהלך עומק שתחילתו נובעת מחטא קין אי אז בשנת אפס לבריאה, וסופו נעוץ בגאולה העתידית שתבוא במהרה בימינו.

כל מהותה של פרשת הביכורים הינה לתקן את חטאו של קין, שהביא לה' מנחה מהפירות שאינם משובחים⁹², ועל כן עיקרה ועניינה של מצווה זאת הינו הבאת הפירות הראשונים והיפים ביותר לה', תוך שימת דגש רב על הנוי וההדר. אחת לשנה מצווה כל יהודי שבחר להמשיך את דרכו של קין כעובד אדמה להביא ביכורים, אחת לשנה החל מחג השבועות, הלא הוא יום מותו של הבל⁹³. לאחר שבחר עובד האדמה את פירותיו היפים כנגד קין וטעותו, ממשיך הוא בדרך תיקונו של קין ופונה לעיר הקרובה, אותה עיר שייסד והתקין קין על שם חנוך בנו. כל עובדי האדמה, ממשיכי דרכו של קין, מתקבצים אל העיר של מעמד; אך לצאת לכיוון ירושלים יוכלו רק כאשר יגיעו גם רועי הצאן, ממשיכי דרכם של הבל ויבל, וילכו עם עגלה בראש השיירה.

אחדות שכזו בין רועי הצאן ועובדי האדמה הינה דבר נפלא ונשגב שראוי לציין ולחגוג אותו, ועל כן נמצא בראש החוגגים את ממשיכי דרכו של יובל⁹⁴ שמכים בחליל, ואת הלוויים המחכים במקדש לבואה של השיירה על מנת שיכולו לפצוח בשיר.

כאשר תהליך זה של תיקון חטאו של קין מושלם בכל שנה מחדש, מסוגלים אנו להגיע בשיירה גדולה אל המקדש שבנו צאצאי שת⁹⁵, אותו זרע אחר מיוחל, ולזכות

92. רש"י - "מפרי האדמה - מן הגרוע, ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה".

93. "ויהי מקץ ימים" - ר' אליעזר ורבי יהושע. ר' אליעזר אמר: בתשרי נברא העולם. רבי יהושע אמר: בניסן נברא העולם. מאן דאמר בתשרי נברא העולם, עשה הבל קיים מן החג ועד החנוכה. מאן דאמר בניסן נברא העולם, עשה הבל קיים מן הפסח ועד העצרת. בין לדברי אלו, בין לדברי אלו, הכל מודים שלא עשה הבל בעולם, יותר מחמישים יום: (בראשית רבה, פרשה כב, פסקה ד).

94. "שם אָחיו יובל הוא הָיָה אָבִי כָּל תַּפְּשׁ כְּנֹד וְעֹגֵב".

95. על מקומו המדויק במערכת, נפרט בהמשך.

גם אנו למדרגה הגבוהה בה עמדו דור אנוש בו "הוחל לקרוא בשם ה'", והוא שכתוב בפרשתנו "וענית ואמרת לפני ה' א-להיך".

מוטיב מרכזי זה של פניה לה' בסוף המהלך, אנו נמצא כמובן גם בפרשת עגלה ערופה. שתי הפרשות מסתיימות ב"וענית ואמרת" ובפניה לה' והודיה לו, שכן פנייה זו הינה החלק הנדרש שחותם כל שלב בתיקון החטא. לאחר תיקון חטא קין בידי למך וילדיו - מיד כל האנושות מתחילה לקרוא בשם ה'. לאחר תיקון חטא האדם הראשון על ידי נח - הוא מכריז "ברוך ה' א-להי שם". אף אנו בכואנו לעשות את התיקון הסופי לשני חטאים אלו בשלב שלפני החזרה לגן עדן - עונים ואומרים בשבחו של ה'.

כפי שצינינו, בביכורים מוזכרת מצווה מיוחדת לשמחה, וצריך להבין לשמחה מה זו עושה, שכן בכל המצוות מצווים אנו לשמחה. הבנה זו של רובד יתר זה בביכורים נעוצה בעובדה שביכורים אינם רק כפרה על חטאו של קין כפי שתיארנו כעת, אלא גם על טעותם של אדם הראשון ונח.

מעבר למהלך מצוות הביכורים אותו הרצינו כעת, התואם את תיקונו של חטא קין, קיים גם הלך רוח מרכזי במצווה, והנה מיד נראה כי תואם הוא ככפתור ופרח לתיקון חטאו של האדם הראשון. האדם הראשון חטא בכך שלקח לעצמו פרי מהאדמה כנגד ציווי ה', ועל כן קולל ב"בעצבון תאכלנה". כנגדו, במצוות הביכורים מצווה האדם לקטוף את הפירות הראשונים של השנה, כאשר במצווה זאת ניתן דגש גדול לנגינה והשמחה המנוגדים עד כלות לקללת האדם "בעצבון תאכלנה".

בזאת נדמה כי חותמים אנו פרק זה העוסק בתיקון חטאיהם של אדם וקין, ועוברים לרון בתיקון חטאו של נח. אך לא כך הוא הדבר, שכן מתוך עיון עמוק ונסתר יותר בפרטי וסוד המצוות, נגלה לא רק את תיקונו של נח, אלא אף רובד נוסף בתיקונם של אדם וקין בפרט, ובתורה הסיפורית ככלל. ומתוך הבנת הרובד הנוסף שיתגלה לנו בתורה הסיפורית, נוכל להסיט את מבטנו ועיוננו לחלקים נוספים של התורה המצוותית.

ד. סוף דבר הכל נשמע

לסיכום, הבה ונחזור על רש"י שבו פתחנו לגבי מצוות עגלה ערופה:

וערפו - קוצץ ערפה בקופיץ. אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות⁹⁶.

ישנה מחלוקת במסכת סוטה מהן אותם פירות שהיה יכול אותו אדם לעשות:

מאי פירות? אילימא פריה ורביה, אלא מעתה, אזקן ואסריס הכי נמי דלא ערפינן? אלא מצוות.

אף מצוות הביכורים כך היא, אמר הקב"ה: יבא פרי בטן זה שעשה פירות (מצוות), ויביא פירות האדמה ממקום שעשה פירות, עם פרי בהמה שעשה פירות, ובכך יזכה לעוד פירות.

מצוות אלו טרם זכינו לקיים, אך מי ייתן ויהיה לימודנו זה רצוי לפני המקום כאילו קיימנו את המצוות, ויכופר עוון אבות בתורתן של בנים. שנזכה לשוב אל האדמה במהרה בימינו.

96. רש"י דברים כא, ד. מבוסס על הגמרא בסוטה דף מו ע"א: "א"ר יוחנן בן שאול: מפני מה אמרה תורה הביא עגלה בנחל? אמר הקב"ה: יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות, ויכפר על מי שלא הניחו לעשות פירות."